

nak visszaszorítása – ahogy az a 168–169. oldalon olvasható.

Az utolsó, nagy fejezet *A magyar társadalom paraszttalanításáról* szól. Ez olyan remekül sikerült része a könyvnek, hogy nincs elég bátorságom írni róla, bár igyekeztem alaposan elolvasni. Jogos e rész alapján arról polemizálnunk, hogy míg a mai modern társadalmak hatékonyan kapcsolták össze megújulásukat a paraszti-vidéki tradícióikkal, addig nálunk ez többször is erősen megtört, sőt, sajnos szinte teljesen sikertelen maradt. De talán titkon remélhető, hogy lesznek még sikeres „utóparasztok” hazánkban is.

Összegzésként egy kis történet. Huszonhárom éve, a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja (MTA RKK) Alföldi Tudományos Intézetének kutatójaként lehetőségem volt egy egyhetes szakmai tanulmány- és előadói útra meghívni az azóta a világ egyik leghíresebbé vált angol faluföldrajzosát, a *Journal of Rural Studies* folyóiratot megalapító Paul Cloke-t. Útjáról, kérésünkre, rövid, de igen érdekes kis tanulmányt írt, amely a *Valóságban* jelent meg 1990-ben. *Társadalom és vidékiség* címmel.

A briliáns írást, amely újraolvasva is tükrözi szerzője meggyőző tudományos gondol-

kodását, magas színvonalú hivatásszeretét és irántunk érzett szimpátiáját, Cloke így fejezi be: „A kisebbség, a virágzó vállalkozások haszonélvezői meggazdagszanak. De hogyan biztosítható, hogy a rurális térségek lakóinak nagy többsége ne csak alkotórésze legyen az új rendszernek, hanem képes legyen a szabad piacra való áttérés feltételeiből következő kiszákmányolásnak is elejét venni? Ezek olyan kulcskérdések, amelyeket az egy hétig ott tartózkodó, futó látogató is feltehet, de amelyekre csak a magyarok válaszolhatnak”.

Kovács Imre – két évtized múltán – végre komolyan feltette ezeket a kulcskérdéseket, s a válaszai is hitelesek, pontosak. Köszönet illeti ezért. A további kérdések: Lesznek-e „fordítók”, akik továbbviszik az üzeneteit? És eljutnak-e azokhoz, akik a könyvben alaposan elemzett új paradigmák alapján szeretnék, ahol csak lehet, megújítani és felzárkóztatni a magyar vidéket? (*Kovács Imre: A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szervezeti és hatalmi változásai. Budapest: Argumentum, 2013 244. p.*)

Csatári Bálint

geográfus, a földrajztudomány kandidátusa,
az MTA Regionális Kutatások Központja Alföldi
Tudományos Intézetének nyugalmazott igazgatója

Család 2.0

A család nagy téma. Hosszú idő óta foglalkoztatja mindazokat, akiknek véleményük volt és van arról, hogy hogyan volna előnyös élni az emberi életet általában. Megvalósuló formáiban pedig mindnyájunkat, hiszen – akár családban élünk, akár csak mások családi életének vagyunk tanúi – kötédeink vagy lehetőségeik elhárítása élményeken, illetve azok átgondolásán alapulnak. A családot ezért mindig időszerű vizsgálni, olyankor meg kü-

lönösen – és ma kétségtelenül ilyen időszakban élünk, ezt bizonyítja Somlai Péter könyve –, amikor jelentősen átalakul annak a gyakorlata, ahogyan a családhoz fűződő funkciókat különböző együttélési-szervezeti formákban élük meg sokak, és változik e formák megítélése is.

Somlai Péter korunk ezen változásainak jellemzőit ragadja meg, és magyarázatukat nagyívű történeti alakulásmenetet követve keresi kivételes erudícióval és széles körű ta-

paszlatok birtokában, amelyeket korábbi könyveiben dolgozott fel. (Ezek egyikére szerényen ugyan utal [18.], de a bibliográfiában ne keresse az olvasó, csak a belső borítón találja meg.) Ami a vizsgálódás időszakát és összefüggésrendjét illeti, a mű alcíme ad eligazítást: a szerző az európai civilizáció háttéréből kinőtt család formálódását vizsgálja az erről a kontinensről és Észak-Amerikából vett információk, elméletek alapján a 19. század elejétől napjainkig húzódoan. Ezt aényt, néprajzkutatóként, olyan tudomány művelőjeként tartom fontosnak leszögezni, amely döntően járult hozzá a család megismeréséhez azáltal, hogy bemutatta az együttélés formáinak változatosságát a Földön, sőt egyes elméleti konstrukciókban evolúciós sorukat is felvázolta. Ez a sokszínűség ma is létezik, azt követően is, hogy az ipari civilizáció átterjedt más kulturális hagyományokkal rendelkező térségekre. A megállapítás vonatkozik a struktúrákra, de még inkább a családi viszonyokban érvényesülő ideológiákra.

Az áttekintett nagy korszakot két forradalmi változás szerint tagolja a szerző, amelyek a gazdaság szerkezetében, életformát meghatározó működési módjában következtek be, a létbiztonságot érintve demográfiai következményekkel jártak, és mindezeknek szükségképpen társadalmiszervezeti kihatásaik voltak, melyek tápot adtak a család váltságával kapcsolatos aggodalmaknak is. Az első, az ipari forradalom, létrehozta a polgári családot, a második, a posztindusztriális kapitalizmus létrehozta a posztmodern családot. Azok a fejezetek, amelyekben a család ilyen gazdasági – társadalmi háttérét világítja meg, az *Öt tételben a család válságáról és a familizmus szelleméről*, valamint a *Poszt-avagy az új társadalom* a felismeréseknek különösen bravúros összefoglalói, figyelmükbe ajánlhatók

azoknak is, akiket nem elsősorban a család foglalkoztat.

A két időszak, amelyekre a mű két része kiterjed, azonban nem azonos hosszúságú. A polgári családot tárgyaló fejezetek a 18. század végétől a 20. század 60-as éveig terjedő fejleményeket tárgyalnak, míg a posztmodern családnak szentelt rész csak másfél emberöltőnyi idő, a mi jelenkorunk, mondhatjuk. Ennek megfelelően a jellemzők bemutatása is jóval részletesebb. Az egyidejű sokféleség nem csupán mint a kor sajátossága emelkedik ki, de bizonyítást is nyer a bemutatott változatokkal, olyan problémakörök megtárgyalása is helyet kap, mint a családi erőszaké, vagy az idősebbek válást, megözvegyülést követő együttélési formáié – igazolva, hogy az 1970-es évektől bekövetkezett életforma-változások állnak a szerző vizsgálódásainak középpontjában.

A polgári családra vonatkozóan a tárgyalás módja más jellegű. Magának a formációnak modell jellegén van a hangsúly, a jellegzetes alkotóelemek összekapcsolódásán és ezek változásával a modell módosulásán. Somlai Péter a lényegi kiindulópontnak a családi lét elkülönülését tekinti a megélhetés, az igazgatás, az oktatás és egyéb professzionálissá vált tevékenységek megannyi formájától, ami visszahatott a családon belüli viszonylatok rendjére, kiváltotta a családi élet megismerésének, megítélésének szemléleti változását, nem mellesleg megszülvén a gyermekekkel való intenzív foglalkozás különböző szervezett formáit az iskolától a pszichológiáig, személyes vágyakat és igényeket támasztott, áthágva a munkamegosztás ősidőkig visszanyúló kontúrjait, megsillantva a nők egyenjogúsításának esélyét, ha nem is a teljességét. Vagyis a polgári családi lét ellentmondásos tendenciák kiindulópontjává vált, maga után

vonva végül magának a polgári családfornak nem csupán a kritikáját, hanem érvényességének megkérdőjelezését.

A választott tárgyalásmód lehetővé teszi, hogy olyan témaköröket tárgyaljon a szerző, amelyek a két korszak eltéréseit igen plasztikussá teszik, mint például az életút felvázolása, az erkölcsi normák megkettőződésének vagy egységesülésének kérdése.

A polgári modellt, fogantatásakor, szükségképpen az ipari forradalmat megelőző korszak családtípusával állítja szembe Somlai Péter, amelyet nagyobb részt a gazdálkodás és az élet egységét fenntartó élelmiszertermelők éltek, és hasonló mintát követett a városi lét is. A munkahely és a családi otthon kettősségére épülő polgári család életformájának egyéb elemeit azonban az egyidejű társadalom más társadalmi helyzetű csoportjai nem, alig, vagy csak megkésve követték, ezért a családi viszonyok sokfélesége a 18. század végétől az 1960-as évekig terjedő időszakban is tetten érhető volt. Erre a tényre a szerző lépten-nyomon utal, de a posztmodern viszonyokéhoz hasonló körképre nem vállalkozik, annak felvázolása bizonyos agyon is nyomná a munkáját. Behatóbban csak a család felváltását célzó kommunák kérdéskörét taglalja, ami a recenzensnek eszébe juttatja, hogy a „polgári” mintával párhuzamosan létezett más jellegű családi viszonyok, viselkedési normák és ideológiák némelyike is továbbélhet a mai posztmodern változatokban.

Ezen nem is nagyon csodálkozhatunk, mert mindaz, amit a posztmodern világból új jellemzőnek ismerhetünk meg, nem újdonság abban az értelemben, hogy ne fordult volna elő korábban. Újdonság viszont abban az értelemben, hogy a korábban esetleges vagy lenézett, megvetett létforma tömegessé válhatott, és társadalmilag elfogadottá vált.

Mindez azért következhetett be, mert a posztmodern világnak, ha van igazi jellemzője, az annak az igénynek a kihangsúlyozása, hogy az egyénnek jogában áll megválasztani életmódját, nézetrendszerét. Ez ugyan a maga teljességében sehol sem következik be, mert minden társadalom, a maga folytonossága érdekében, kisebb-nagyobb mértékben jogot formál tagjai egyéni életének bizonyos keretek közötti alakítására, de az életmód megválasztásának fokozódó elismertsége együtt jár a törekvéssel, hogy ki-ki beállítottága szerint megkísérelje csökkenteni az életére támasztott társadalmi igényt. Manapság ez is meghúzódik az együttélési formák sokfélesége mögött.

Miként a polgári család létrejöttét mint válságot látók voltaképpen egy korábbi, patriarális családmódelldel szemben léptek fel, úgy a mai család válságát emlegetők is egy megelőző korszak család és társadalom közötti (vélelmezett) egyensúlyának megbomlásától tartanak a növekvő egyéni választások sokféleségének elszaporodásától féltre. Ám tudjuk, hogy a polgári családmódelldel szemben dominált mindenféle az európai típusú civilizáció elterjedési területén. Lehetőségek, a társadalom strukturáltsága, a munkamegosztásban elfoglalt helyzet és különböző hagyományok befolyásolták érvényesülését. Ugyanez vonatkozik a mai sokféleségre is, terjednek az új eszmék: elfogadottá váltak például a tartós kapcsolatok a fiatalok között a mai magyar falvakban, ám ott még él annak az igénye, hogy házasságkötésbe, családalapításba torkolljanak azoknál, akik helyben kívánnak maradni, miközben a szingli életforma sem okvetlenül a vágyott, inkább gyakorta olyan életforma városi „fiatalok” között, amellyel kénytelenek beérni.

Más olvasókat bizonyára más irányú töprengésre indít Somlai Péternek a létet és az

életérzést befolyásoló, számos tényezőt figyelembe vevő nagyszabású munkája, amelynek végkicsengésére érdemes odafigyelni: a család ma is nagyon erős intézmény, amelyben az „együttélők egyszerre akarják a biztonságot és a szabadságot”. Amihez hozzáfűzi: olykor

Az identitás forrásai.

Hangok, szövegek, gyűjtemények

Egyik legfontosabb dokumentumszolgáltató nemzeti kulturális intézményünk, az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) fennállásának kezdetétől részt vesz a hazai tudományos szaksajtóban is: önállóan vagy más kiadókkal társulva elsősorban diszciplináris, ritkábban populárisabb megközelítéssel; katalógusokban, bibliográfiákban, monográfiákban és tanulmánygyűjteményekben számolva be a falai között zajló feltáró, illetve feldolgozó, könyv- és sajtótörténeti, tágabb értelemben hungarológiai kutatásokról. E kiadványok mintegy előzményei a *Bibliotheca Scientiae & Artis* című sorozat immár harmadik kötetének. A sorozat alapját azok a rendszeres konferenciák képezik, amelyeken a résztvevők az OSZK állományában található dokumentumokból kiindulva, azokon alapuló kutatásaikat ismertették/ismertetik. Az elhangzott előadások válogatott és szerkesztett anyagából már a harmadik kötet jelenik meg, amelyek egymásutániságukban a korábbi évkönyvek gyakorlatát követik.

Már kialakult hagyománynak számít, hogy e találkozók és bemutatkozások első előadója, meghívottként mindig egy-egy jelentős tudós, saját szakterületének elismert kutatója. E kötet elején Tallián Tibor írása olvasható, amelyben arra keresi a választ, hogy mely okok következtében vált érdeklődés

korrekciók árán. (Somlai Péter: *Család 2.0. Együttélési formák a polgári családtól a jelenkorig*. Budapest: Napvilág, 2013, 227 p.)

Sárkány Mihály

szociálintropológus, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet

tárgyává a XIX. században a magyar zene, s kik voltak ennek a kíváncsiságnak ismert és kevésbé ismert képviselői. Ezért kerülnek egymás mellé Mátray Gábor, Perényi József, Szénfy Gusztáv, Ábrányi Kornél, Molnár Géza, Mosonyi Mihály, Vajda Viktor, Ponori Thewrewk Emil, Seprődi János és mások. A tanulmány sokoldalúan, és a hangsúlyváltások, iránymódosulások érzékeltetésével mutatja be a hazai zenetörténet egy jelentős, hosszabb időszakát, formálódását, zsákutcáit, valamint külföldi recepcióját.

Szintén zenei témájú Mikusi Balázs írása is, amely a Rákóczi-induló befogadástörténetével foglalkozik. Az egykor kultikus zeneszám dallama fontos szerepet töltött be a reformkor nemzeti öntudatot erősíteni kívánó ideológiájában, s irodalma is gazdag. A szerző ennek ellenére a korai feldolgozások formamódosító szerepének és a hozzácsatolt szövegek jelentéstartományának feltárásával új ismereteket tud a korábbiak mellé rendelni. Illyés Borbála a huszadik századi magyar zene franciabarát felfogásának ismertetésével részben a Tallián Tibor által is említett német hatás hazai laizálásának igényét ábrázolja, a francia zene hazai térnyerésének és recepciójának fényében. Írása ma már az emlékezetből többé-kevésbé kihullott személyeket is felidéz: Lajtha Lászlót, Zágon Géza Vilmost vagy Szántó Tivadart. Ezt a blokkot zárja Kelemen Éva, aki a Nemzeti Múzeum Zenetörténeti Intézetének rövid, ám eredményes éveit összegzi. Kitért a zenei gyűjteménnyel kapcsolo-